

УДК [159.922.2:159.942.5]:364-787.22(477:494)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-3-6>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ У ШВЕЙЦАРІЇ У ПЕРШИЙ РІК ВІЙНИ: ВІКОВІ, ОСВІТНІ ТА ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Коллі-Шамне Анжеліка Володимирівна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Херсонський державний університет
ashamne1968@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1541-6079>

Дрібас Світлана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальної та вікової психології
Криворізький державний педагогічний університет
dribas.sveta@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9633-2517>

Статтю присвячено вивченню проблем адаптації біженців з України, які знайшли притулок у Швейцарії. **Мета** дослідження полягала у вивченні вікових, освітніх та гендерних особливостей переживання українськими біженцями двох типів соціально-психологічних проблем: їхніх власних проблем, із якими вони стикнулися після приїзду у Швейцарію, та проблем, пов'язаних з адаптацією їхніх неповнолітніх дітей. Використання **методу** соціального-психологічного онлайн-опитування у червні – вересні 2022 р. дало змогу сформуванню вибірки із 690 респондентів (жінки – 93,6 %) віком від 16 до 77 років. **Результати.** Визначено гендерні, соціальні, вікові та професійні характеристики респондентів. Надано якісний та кількісний аналіз основних проблем українських біженців у Швейцарії у перший рік війни. Показано їх зв'язок із соціально-демографічними чинниками, зокрема віком, статтю та рівнем освіти українських біженців. Визначено два типи проблем адаптації дорослих: соціально-економічні (житло, робота, фінанси, мова, культура) та соціально-психологічні (негативні емоції, переживання, конфлікти тощо), а також три групи проблем, які стосуються дітей: їх адаптація до культури та системи навчання Швейцарії; психічне здоров'я дітей; спілкування та стосунки дитини з однолітками та батьками. Показано, що за сукупністю отриманих статистично значущих відмінностей найбільш тісно з проблемами адаптації самих респондентів пов'язаний чинник «стать», найменше – чинник «вік», із проблемами адаптації їхніх дітей найбільш тісно пов'язаний чинник «вік» батьків, найменш впливовим є чинник їх освіти. **Висновки.** Цільовою групою превенції та програм соціально-психологічної підтримки мають стати в першу чергу жінки з вищою освітою 36–45 років, які приїхали у Швейцарію з неповнолітніми дітьми, без знання офіційних мов Швейцарії, які переживають проблеми працевлаштування та значні психічні страждання, пов'язані із ситуацією міграції. Отримані результати стануть у нагоді організаціям та спеціалістам, які надають допомогу українським біженцям.

Ключові слова: війна, вимушена міграція, онлайн-анкета, соціально-демографічні характеристики, вікові, освітні та гендерні особливості, діти-мігранти, українські біженці, соціально-економічні проблеми, соціокультурні проблеми, соціально-психологічні проблеми.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF UKRAINIAN REFUGEES IN SWITZERLAND IN THE WAR'S FIRST YEAR: AGE, EDUCATION, AND GENDER PECULIARITIES

Kolly-Shamne Anzhelika Volodymyrivna,
Doctor of Psychological Sciences, Full Professor,
Professor at the Department of Psychology
Kherson State University
ashamne1968@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1541-6079>

Dribas Svitlana Anatoliivna,
Candidate of Psychological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of General and Age-Related Psychology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
dribas.sveta@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9633-2517>

The article is devoted to the study of the problems of adaptation of refugees from Ukraine who have found refuge in Switzerland. The **objectif** of the study was to examine the age, educational and gender peculiarities of Ukrainian refugees' experience of two types of social and psychological problems: their own problems they faced after arriving in Switzerland and problems related to the adaptation of their minor children. Using the **method** of a social and psychological online survey in June-September 2022, a sample of 690 respondents (women – 93.6 %) aged 16 to 68 years was formed. **Results.** The gender, social, age and professional characteristics of the respondents were determined. A qualitative and quantitative analysis of the main problems of Ukrainian refugees in Switzerland in the first year of the war was conducted. Their connection with socio-demographic factors, in particular, age, gender and level of education of Ukrainian refugees is shown. Two types of adult adaptation problems are identified: socio-economic (housing, work, finances, language, culture) and socio-psychological (negative emotions, experiences, conflicts, etc.), as well as three groups of problems related to children: their adaptation to the culture and education system of Switzerland; children's mental health; communication and relationships with peers and parents. It is shown that, according to the set of statistically significant differences obtained, the gender factor is most closely related to the problems of adaptation of the respondents themselves, the age factor is the least influential, the age of parents is most closely related to the problems of adaptation of their children, and the least influential is the factor of their education. **Conclusions.** The target group of prevention and social and psychological support programs should be primarily women with higher education aged 36–45 who came to Switzerland with minor children, without knowledge of the official languages of Switzerland, who are experiencing employment problems and significant mental suffering related to the migration situation. The findings will be useful for organizations and professionals who provide assistance to Ukrainian refugees.

Key words: war, forced migration, online questionnaire, socio-demographic characteristics, age, educational and gender characteristics, migrant children, Ukrainian refugees, socio-economic problems, socio-cultural problems, socio-psychological problems.

Вступ

Одним із наслідків російського військового вторгнення в Україну став феномен українських біженців, які від початку війни шукають притулку в європейських країнах (Guichard et al., 2022). Вимушена міграція, яка завжди вважалася однією з найбільш критичних життєвих ситуацій (Esses et al., 2017; Fanfan et al., 2020), призвела до значних змін у житті кожного з них. Для мільйонів українців вона стала специфічним досвідом, який виходить за межі звичайного та повсякденного і в багатьох випадках пов'язаний із серйозними психічними травмами та переживаннями. Через травматичні епізоди та інші стресові чинники до, а часто і після міграції, біженці можуть мати високий ризик розвитку психічних розладів

(Lenferink et al., 2022; Hou et al., 2020) та симптомів посттравматичного стресу (Sraas et al., 2022; Wypych & Bilewicz, 2022; Henkelmann et al., 2020). Тому нині існує гостра проблема з розробленням та впровадженням програм, які допомагатимуть українським вимушеним мігрантам інтегруватися в приймаючі громади європейських країн (Acarturk et al., 2022; Daure, 2020; Bouchard et al., 2022). Останнє неможливе без знання специфіки сучасної української міграції, соціально-демографічних та психологічних особливостей самих біженців. Надзвичайно важливо також розуміти, із якими типами складних життєвих ситуацій та проблемами адаптації до нової країни стикаються різні групи вимушених мігрантів на перших етапах.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Незважаючи на те що від початку війни пройшло вже півтора року, дотепер майже відсутні аналітичні розвідки щодо проблем адаптації українців, які перебувають у європейських країнах. Ураховуючи важливість вивчення адаптації мігрантів у країнах із високим рівнем доходів (Henkelmann et al., 2020; Schiess-Jokanovic et al., 2022) дослідницькою плошадкою ми вибрали Швейцарію. Наскільки нам відомо, проблеми, які переживають українські вимушені мігранти у цій країні, ще не були предметом досліджень. Як зазначають дослідники процесів акультурації біженців, такі дослідження важливі для прогнозування проблем адаптації біженців, а також для розроблення превентивних заходів до виникнення потенційних проблем інтеграції (Safak-Ayvazoglu, 2021).

Мета дослідження полягає у визначенні вікових, освітніх та гендерних особливостей переживання соціально-психологічних проблем біженців з України під час перших місяців їх перебування у Швейцарії (їхніх власних проблем та проблем, пов'язаних з їхніми неповнолітніми дітьми).

Концепт «проблема» у нашому дослідженні ми розглядаємо як важливий показник ускладнень в адаптації до нового культурного середовища, яке завжди пред'являє до людини значні вимоги та виклики. У цьому контексті проблема розуміється нами також як певна життєва ситуація, яка безпосередньо пов'язана з інтересами та мотивами людини та сприймається нею як незадовільна і потребує вирішення. Проблема – це усвідомлене самою людиною ускладнення у ході життя. Для того щоб стати проблемою, власна неуспішність має рефлексуватися, переживатися як така та викликати певний рівень фрустрації. Як певне ускладнення у ході функціонування проблема кореспондує для нас із поняттям «стресова життєва подія», яка виходить за рамки нормативного життєвого досвіду людини (Fang et al., 2022). Життєві події розглядаються як особлива категорія чинників стресу навколишнього середовища, яка є чинником ризику для психічного та фізичного здоров'я, а також емоційних і поведінкових проблем (Cohen et al., 1995).

2. Методологія та методи

Дослідження проводилося в кілька етапів: теоретичний аналіз проблеми вимушеної міграції, розроблення процедури онлайн-опитування, розроблення діагностичного інструментарію (Google Forms), розміщення анкети у соціальних мережах, якісний та кількісний аналіз даних.

Метод збору даних. Онлайн-опитувальник був розроблений у березні 2022 р. Він складається з відкритих і закритих запи-

тань, що охоплюють соціально-демографічні характеристики, а також різні аспекти, пов'язані з міграційною ситуацією (обставини та мотивація міграції, умови тимчасового проживання, психологічний стан тощо) (більш докладно про процедуру створення та зміст опитувальника (Kolly-Shamne, 2022)). Онлайн-опитування розпочалося 29 червня 2022 р. Протягом чотирьох місяців оголошення було опубліковано у семи спеціалізованих групах TELEGRAM, які були створені для обміну інформацією між українцями, які перебувають у Швейцарії у перші місяці війни. Ми використовували метод неімовірнісної вибірки. Жодних критеріїв виключення не використовувалося, участь в анкетуванні була добровільною.

На 15 вересня 2022 р. 712 респондентів заповнили Google-форми. 22 респонденти не відповіли на всі запитання і не були включені до аналізу. Остаточний розмір вибірки становив 690 осіб (646 жінок – 93,6 % респондентів, 44 чоловіки – 6,4 % респондентів). Із цих 690 осіб більшість на момент опитування проживала у кантонах Фрібург, Женева, Берн та Цюрих. Змістом даної розвідки є аналіз відповідей респондентів на два питання анкети:

1. *«Оберіть зі списку ті проблеми, із якими ви стикнулися після приїзду у Швейцарію».* Було запропоновано 10 відповідей: 1) нестача грошей; складнощі адаптації до нової країни, культури; 2) незнання іноземних мов Швейцарії (французької чи німецької); 3) сімейні конфлікти, сварки (із подружжям, дітьми, іншими членами родини); 4) психічні (душевні) страждання, які переживаєте ви чи члени вашої родини; 5) проблеми зі здоров'ям; конфлікти, непорозуміння по місцю проживання (у приймаючій сім'ї, у гуртожитку тощо); 6) нестача необхідної для життя інформації; 7) переживання розлуки з чоловіком (дружиною) та іншими близькими людьми; 8) відсутність роботи, складності працевлаштування; 9) залежність від алкоголю чи хімічних речовин; 10) некомфортні умови житла.

2. *«Якщо ви приїхали у Швейцарію з неповнолітніми дітьми, то які проблеми, пов'язані з ними, вас турбують найбільше».* Було запропоновано 11 відповідей: 1) шкільне навчання (вступ до школи, адаптація до школи тощо); 2) стосунки дитини з українськими чи швейцарськими однолітками; 3) самотність дитини, нестача спілкування дитини з однолітками; 4) незнання дитиною іноземної мови (французької чи німецької); 5) психічні страждання дитини, пов'язані з вимушеною міграцією; 6) дитячо-батьківські відносини (конфлікти з дитиною, непорозуміння тощо); 7) нема з ким залишити дитину (відсутність дитсадку чи груп подовженого дня); 8) здоров'я дитини, її хвороби; подальше навчання

дитини у коледжі чи в університеті; 9) дитині немає чим зайнятися, «сидіння» дитини перед екранами комп'ютерів, телефонів, планшетів тощо; 10) переживання дитиною розлуки з батьком чи (та) іншими близькими людьми; 11) я приїхав (ла) без дітей.

Обидва питання передбачали множинний вибір та мали опцію «Інше». Середня кількість виборів становила три проблеми, найчастіше учасники вибирали 2–4 проблеми. Для зручності представлення даних у табл. 1–8 назви проблем подані у скороченому вигляді.

Статистичні методи. Обсяг отриманої вибірки досить великий, отже, можна вважати, що вибірковий розподіл є нормальним. Для попарного порівняння груп ми використовували критерій кутового перетворення Фішера (F-критерій, φ-критерій).

3. Результати та дискусії

Соціально-демографічні характеристики вибірки.

Вік респондентів коливався від 17 до 77 років (табл. 1). У віковому розрізі більшість (40,5 %) – це люди віком від 36 до 45 років, далі йде вікова група 26–35 років (27,8 %), а потім – група 46–55 років (15,7 %). Найменше представлені молодші респонденти (16–20 років) та люди похилого віку (понад 66 років). Більшість респондентів (93,6 %) – жінки, що відповідає офіційним даним (Gonçaves Júnior et al., 2022). Більшість із них – працездатного віку.

У таблиці 2 представлено такі соціально-демографічні характеристики вибірки, як освіта, професія (рід занять), соціальний статус. Що стосується освіти, то лише 6,5 % респондентів мали середню освіту. Вибірка, як

Таблиця 1

Соціально-демографічні характеристики вибірки (стать, вік)

Вік	Усі учасники		Жінки (n)	Жінки (%)	Чоловіки (n)	Чоловіки (%)
	(n = 690)	(%)				
з 16 до 20 рр.	26	3,8	21	3,3	5	11,4
з 21 до 25 рр.	43	6,2	41	6,3	2	4,5
з 26 до 35 рр.	186	27	176	27,2	10	22,7
з 36 до 45 рр.	280	40,5	263	40,7	17	38,7
з 46 до 55 рр.	108	15,7	103	16	5	11,4
з 56 до 65 рр.	40	5,8	38	5,9	2	4,5
66 р. і старші	7	1	4	0,6	3	6,8

Таблиця 2

Соціально-демографічні характеристики вибірки (освіта, професія, соціальний статус)

	Усі учасники (n = 690)	Усі учасники (%)	Жінки (n)	Жінки (%)	Чоловіки (n)	Чоловіки (%)
Освіта						
Повна загальна середня освіта	45	6,5	39	6	6	13,6
Професійна (професійно-технічна) освіта	103	14,9	100	15,5	3	6,8
Вища освіта	517	75	483	74,8	34	77,3
Аспірантура	25	3,6	24	3,7	1	2,3
Професія, соціальний статус						
Студент (ка)	31	4,5	25	3,9	6	13,6
Пенсіонер(ка)	18	2,6	15	2,3	3	6,8
Домогосподар (ка) чи безробітний (а)	107	15,5	106	16,4	1	2,3
Державна служба, менеджмент, фінанси	93	13,5	90	13,9	3	6,8
Робітничі професії	75	10,9	66	10,2	9	20,5
Приватне підприємництво	97	14,1	87	13,5	10	22,7
Освіта (дошкільна, середня чи вища)	65	9,4	65	10,1	0	0
Сільськогосподарський сектор	4	0,6	3	0,5	1	2,3
Комп'ютерні та інженерні професії	45	6,5	42	6,5	3	6,8
Культура, відпочинок і спорт	65	9,4	61	9,4	4	9,1
Громадський сектор, ЗМІ, комунікація	21	3	20	3,1	1	2,3
Медицина, фармакологія	29	4,2	28	4,3	1	2,3
Інше	40	5,8	38	5,9	2	4,5

чоловіча (77,3 %), так і жіноча (74,8 %), переважно представлена респондентами з вищою освітою. Згідно з відповідями, майже 91 % мігрантів є частиною українського населення працездатного віку. Ці результати подібні соціально-демографічним характеристикам українців в інших країнах ЄС (Kolly-Shamne, 2022).

Професійний склад опитаних, як і їхній соціальний статус, дуже різноманітний. Серед жінок найбільше домогосподарок або безробітних (16,4 %). Найпоширенішими професіями серед жінок є «державний службовець, управління, фінанси» (13,9 %), «індивідуальний підприємець» (13,5 %), «робітничі професії» (10,2 %), «викладач (дошкільна, середня, вища освіта)» (10,1 %), «культура, дозвілля і спорт» (9,4 %). Серед чоловіків найбільш представлені «індивідуальний підприємець» (22,7 %), «робітничі професії» (20,5 %) та «студент» (13,6 %). За означеними параметрами статистично значущих вікових відмінностей не виявлено. Щодо гендерних відмінностей, то серед жінок значуще більше безробітних або домогосподарок, аніж серед чоловіків (Фемп. = 3,411, $p < .01$).

Соціально-психологічні проблеми українських мігрантів. Більшість українців основною проблемою називає недостатнє володіння офіційними мовами Швейцарії (французькою, німецькою) (83,3 %), труднощі з пошуком роботи (63,4 %), нестачу грошей (45,9 %) та брак необхідної інформації (32,2 %). Для багатьох українців проблемою є складні суб'єктивні переживання: психологічні та емоційні страждання (56,1 %), розлука з близькими (48,6 %), труднощі адаптації до нової культури (38,1 %), сімейні конфлікти (17,8 %) (табл. 3).

Фактор «стать» (табл. 3). Щодо гендерних характеристик, то наявні статистично значущі відмінності. Жінки значно частіше переживають психічні страждання, які переживають вони або члени їхніх родини (57,7 % жінок порівняно з 31,8 % чоловіків) (Фемп. = 3,386, $p < .01$). Вони також частіше страждають від розлуки з партнерами та родичами (50,6 % жінок порівняно з 12,8 % чоловіків) (Фемп. = 4,507, $p < .01$). На рівні тенденції вони також частіше мають проблеми зі здоров'ям (27,7 % жінок порівняно з 13,6 % чоловіків) (.05).

Фактор «вік». Як показали результати, проблеми, з якими стикаються українці, мало пов'язані з їхнім віком (табл. 4). Ми можемо говорити лише про певні тенденції, оскільки за критерієм Фішера рівень значущості від 0,05 до 0,01 вважається зоною невизначеності, яка лише вказує на певну тенденцію. Серед останніх можна зазначити такі: люди у віці 56 років і старше рідше повідомляють про проблему нестачі грошей (14,3 %, 37,5 %); молодь віком до 25 років частіше повідомляє про труднощі з адаптацією до нової країни (53,8 %), про психічні (душевні) страждання, які переживають вони чи члени їхньої родини (69,2 %), та про переживання розлуки з близькими людьми (53,8 %). Водночас вони мають менше проблем із браком необхідної інформації (0,05). Респонденти у віці 56–65 років частіше повідомляють про проблеми зі здоров'ям (35 %).

Фактор «освіта». Значущі відмінності було виявлено лише між респондентами з університетською та повною середньою освітою за показником «психічні страждання» (Фемп. = 2,459, $p < .01$). На рівні тенденції (.05) можна говорити, що респондентів із професійною освітою більше турбують проб-

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання «Оберіть із списку ті проблеми, з якими ви стикнулися після приїзду у Швейцарію» (загальна вибірка, фактор «стать»)

Проблеми	Усі учасники (n = 690)		Жінки (n = 646)		Чоловіки (n = 44)	
	n	%	n	%	n	%
Нестача грошей	317	45,9	292	45,2	25	56,8
Складнощі адаптації	263	38,1	248	38,4	15	34,1
Незнання іноземних мов	574	83,3	534	82,7	40	90,9
Сімейні конфлікти	123	17,8	116	18	7	15,9
Психічні страждання	387	56,1	373	57,7	14	31,8
Проблеми зі здоров'ям	185	26,8	179	27,7	6	13,6
Конфлікти по місцю проживання	83	12	78	12,1	5	11,4
Нестача інформації	222	32,2	211	32,7	11	25
Переживання розлуки	335	48,6	327	50,6	8	18,2
Відсутність роботи	437	63,4	408	63,2	29	65,9
Залежності	4	0,6	3	0,5	1	2,3
Некомфортні умови житла	96	13,9	91	14,1	5	11,4
Інше	39	5,7	37	5,7	2	4,5

Примітка: для зручності представлення даних у табл. 3–8 назви проблем подані у скороченому вигляді

Таблица 4

Розподіл відповідей на питання «Виберіть зі списку ті проблеми, з якими ви стикнулися після приїзду у Швейцарію» (фактор «вік»)

Проблеми	16–20 pp.		21–25 pp.		26–35 pp.		36–45 pp.		46–55 pp.		56–65 pp.		66 і старші	
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Нестача грошей	13	50	18	41,9	96	51,6	127	45,4	47	43,5	15	37,5	1	14,3
Складнощі адаптації	14	53,8	20	46,5	81	43,5	98	35	34	31,5	15	37,5	1	14,3
Незнання іноземних мов	22	84,6	38	88,4	148	79,6	230	82,1	96	88,9	34	85	6	85,7
Сімейні конфлікти	6	23,1	9	20,9	35	18,8	49	17,5	18	16,7	5	12,5	1	14,3
Психічні страждання	18	69,2	24	55,8	113	60,8	154	55	54	50	22	55	2	28,6
Проблеми зі здоров'ям	7	26,9	9	20,9	48	25,8	71	25,4	34	31,5	14	35	2	28,6
Конфлікти по місцю проживання	4	15,4	7	16,3	24	12,9	27	9,6	17	15,7	3	7,5	1	14,3
Нестача інформації	6	23,1	14	32,6	57	30,6	95	33,9	37	34,3	12	30	1	14,3
Переживання розлуки	14	53,8	14	32,6	103	55,4	137	48,9	50	46,3	13	32,5	4	57,1
Відсутність роботи	16	61,5	26	60,5	127	68,3	177	63,2	66	61,1	24	60	1	14,3
Залежності	1	3,8	0	0	2	1,1	1	0,4	0	0	0	0	0	0
Некомфортні умови житла	3	11,5	3	7	26	14	43	15,4	15	13,9	6	15	0	0
Інше	1	3,8	1	2,3	11	5,9	17	6,1	8	7,4	0	0	1	14,3

леми здоров'я та складнощі пошуку роботи. Нестача необхідної інформації більше турбує респондентів із професійною освітою, ніж з університетською (.05).

Соціально-психологічні проблеми українських мігрантів, пов'язані з дітьми. Що стосується дітей, то основною проблемою для батьків є те, що їхні діти не володіють державними мовами Швейцарії (французькою, німецькою) (43,9 %) (табл. 5). Їх також дуже турбують психічний стан дітей, пов'язаний із розлукою з родичами та близькими людьми (31,3 %), їхні душевні страждання внаслідок вимушеної міграції (29,1 %), а також самотність дитини, відсутність спілкування з друзями (31,2 %) і час, який діти проводять перед екранами гаджетів (25,4 %) (табл. 5). Понад чверті батьків стурбовані проблемами, пов'язаними зі шкільним навчанням (вступ до школи, шкільна адаптація тощо) (26,7 %). Менше батьків турбували стосунки дитини зі швейцарськими чи українськими однолітками (16,8 %) та дитячо-батьківські стосунки (конфлікти тощо) (10,1 %).

Фактор «Стать». Переживання проблем, пов'язаних з адаптацією дітей, суттєво залежить від статі батьків (табл. 6). Серед жінок значуще менше тих, хто приїхав без неповнолітніх дітей (29,4 % жінок проти 50 % чоловіків) (Фемп. = 2, 724, $p < .01$). Жінки значно частіше повідомляють про те, що дитина страждає від розлуки з батьком чи (та) іншими близькими людьми (33,3 % жінок і лише 2,3 % чоловіків) (Фемп. = 5, 951, $p < .01$). Їх більше хвилюють психічні страждання дитини, пов'язані з вимушеною міграцією (30,2 % жінок і лише 13,6 % чоловіків) (Фемп. = 2, 611, $p < .01$), а також

дитячо-батьківські відносини (конфлікти з дитиною, непорозуміння тощо) (11,3 % жінок і 2,3 % чоловіків) (Фемп. = 2,458, $p < .01$).

Фактор «Вік». Найбільше тих, хто приїхав без дітей, серед респондентів 16–21 (69, 2 %) та 21–25 (74, 4 %) років. Серед вікової групи 36–45 років найменше тих, хто приїхав без дітей (лише 13,2 %). Основна частина відповідей належить респондентам 26–35 та 36–45 років, які, власне, і були цільовою групою цього питання. Однак між ними існують суттєві відмінності (табл. 7).

Батьки у віці 36–45 років статистично значуще частіше, ніж молодь 16–21 та 21–25 років, стурбовані проблемами дітей. Наприклад, між групами 21–25 та 36–45 років друга група більше стурбована незнанням дитиною мови (Фемп. = 7, 259, $p < .001$), шкільним навчанням дітей (Фемп. = 6,492, $p < .001$), стосунками дитини з українськими чи швейцарськими однолітками (Фемп. = 4,321, $p < .01$), самотністю дитини, нестачею спілкування дитини з однолітками (Фемп. = 4,598, $p < .01$), психічними стражданнями дитини, пов'язаними з вимушеною міграцією (Фемп. = 4,468, $p < .01$), «сидінням» дитини перед екранами комп'ютерів, телефонів, планшетів (Фемп. = 4,236, $p < .01$), переживаннями дитиною розлуки з батьком чи (та) іншими близькими людьми (Фемп. = 4,487, $p < .01$). Подібні статистично значущі відмінності зафіксовані у порівнянні з групою респондентів 16–21 року.

Найбільш цікаво те, що за окремими проблемами батьки 36–45 років більше стурбовані, ніж сусідні групи 26–35 та 46–55 років. Щодо порівняння з групою 26–35 років вони значуще частіше переживають такі проблеми, як:

Таблиця 5

Розподіл відповідей на питання «Виберіть зі списку ті проблеми, з якими ви стикнулися після приїзду до Швейцарії» (фактор «освіта»)

Проблеми	Середня освіта		Професійна освіта		Університет		Аспірантура	
	n	%	N	%	n	%	n	%
Нестача грошей	20	44,4	49	47,6	235	45,5	13	52
Складнощі адаптації	18	40	47	45,6	190	36,8	8	32
Незнання іноземних мов	38	84,4	92	89,3	424	82	20	80
Сімейні конфлікти	10	22,2	16	15,5	97	18,8	0	0
Психічні страждання	18	40	54	52,4	305	59	10	40
Проблеми зі здоров'ям	11	24,4	35	34	132	25,5	7	28
Конфлікти по місцю проживання	9	20	14	13,6	59	11,4	1	4
Нестача інформації	10	22,2	42	40,8	161	31,1	9	36
Переживання розлуки	18	40	51	49,5	255	49,3	11	44
Відсутність роботи	23	51,1	68	66	330	63,8	16	64
Залежності	0	0	0	0	4	0,8	0	0
Некомфортні умови житла	6	13,3	10	9,7	79	15,3	1	4
Інше	1	2,2	5	4,9	30	5,8	3	12

Таблиця 6

Розподіл відповідей на питання «Якщо ви приїхали до Швейцарії з дітьми, то які проблеми, пов'язані з ними, вас найбільше турбують?» (загальна вибірка, фактор «стать»)

Проблеми	Уся вибірка (n = 690)		Жінки (n =646)		Чоловіки (n =44)	
	n	%	n	%	n	%
Шкільне навчання	184	26,7	174	26,9	10	22,7
Стосунки дитини з однолітками	116	16,8	111	17,2	5	11,4
Самотність дитини	215	31,2	204	31,6	11	25
Незнання іноземної мови	303	43,9	289	44,7	14	31,8
Психічні страждання дитини	201	29,1	195	30,2	6	13,6
Дитячо-батьківські відносини	74	10,7	73	11,3	1	2,3
Нема з ким залишити дитину	122	17,7	116	18	6	13,6
Здоров'я дитини	75	10,9	73	11,3	2	4,5
Подальше навчання дитини	110	15,9	106	16,4	4	9,1
«Сидіння» перед екранами	175	25,4	168	26	7	15,9
Переживання розлуки	216	31,3	215	33,3	1	2,3
Я приїхав (ла) без дітей	212	30,7	190	29,4	22	50
Інше	32	4,6	30	4,6	2	4,5

Таблиця 7

Відповідь на питання «Якщо ви приїхали до Швейцарії з дітьми, то які проблеми, пов'язані з ними, вас найбільше турбують?» (фактор «вік»)

Проблеми	16–20 рр.		21–25 рр.		26–35 рр.		36–45 рр.		46–55 рр.		56–65 рр.		66 і старше	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Шкільне навчання	5	19,2	1	2,3	34	18,3	112	40	27	25	3	7,5	2	28,6
Стосунки дитини з однолітками	3	11,5	1	2,3	29	15,6	66	23,6	14	13	3	7,5	0	0
Самотність дитини	2	7,7	5	11,6	48	25,8	123	43,9	29	26,9	6	15	2	28,6
Незнання іноземної мови	2	7,7	4	9,3	67	36	173	61,8	47	43,5	8	20	2	28,6
Психічні страждання дитини	1	3,8	3	7	42	22,6	118	42,1	32	29,6	5	12,5	0	0
Дитячо-батьківські відносини	1	3,8	2	4,7	11	5,9	43	15,4	12	11,1	4	10	1	14,3
Нема з ким залишити дитину	1	3,8	6	14	52	28	57	20,4	5	4,6	1	2,5	0	0
Здоров'я дитини	1	3,8	2	4,7	17	9,1	45	16,1	8	7,4	2	5	0	0
Подальше навчання дитини	3	11,5	0	0	11	5,9	68	24,3	25	23,1	3	7,5	0	0
«Сидіння» перед екранами	3	11,5	3	7	37	19,9	93	33,2	32	29,6	6	15	1	14,3
Переживання розлуки	1	3,8	4	9,3	68	36,6	110	39,3	26	24,1	5	12,5	2	28,6
Я приїхав (ла) без дітей	18	69,2	32	74,4	69	37,1	37	13,2	31	28,7	24	60	1	14,3
Інше	0	0	0	0	5	2,7	13	4,6	10	9,3	2	5	2	28,6

психічні страждання дитини, пов'язані з вимушеною міграцією (Фемп. = 4,468, $p < .01$), шкільне навчання (вступ до школи, адаптація до школи тощо) (Фемп. = 5, 137, $p < .01$), самотність дитини, нестача спілкування дитини з однолітками (Фемп. = 4,053, $p < .01$), незнання дитиною іноземної мови (французької чи німецької) (Фемп. = 5,511, $p < .01$), дитячо-батьківські відносини (конфлікти з дитиною, непорозуміння тощо) (Фемп. = 3,320, $p < .01$), подальше навчання дитини у коледжі чи університеті (Фемп. = 5,702, $p < .001$), «сидіння» дитини перед екранами комп'ютерів, телефонів, планшетів тощо (Фемп. = 3,321, $p < .01$).

Виявлено значні статистично значущі відмінності групи 36–45 та більш старшої групи 46–55 років. Перші статистично значуще частіше, ніж другі, переживають такі проблеми дітей: шкільне навчання (вступ до школи, адаптація до школи тощо) (Фемп. = 2,845, $p < .01$), стосунки дитини з українськими чи швейцарськими однолітками (Фемп. = 2, 448, $p < .01$), самотність дитини, нестача спілкування дитини з однолітками (Фемп. = 3, 175, $p < .01$), незнання дитиною іноземної мови (французької чи німецької) (Фемп. = 3,248, $p < .01$), психічні страждання дитини, пов'язані з вимушеною міграцією (Фемп. = 3, 175, $p < .01$), нема з ким залишити дитину (Фемп. = 4, 436, $p < .01$), переживання дитиною розлуки з батьком чи (та) іншими близькими людьми (Фемп. = 2, 906, $p < .01$).

Фактор «Освіта». Люди з університетською освітою частіше, ніж з повною середньою освітою, називають проблему «нема з ким залишити дитину» (Фемп. = 3,126, $p < .01$) (табл. 8). На рівні тенденції (.05) вони також більше опікуються психічними стражданнями дитини (30,6 %). Натомість респон-

денти з повною середньою освітою більше переживають, що дитині не вистачає спілкування з однолітками (42,2 %).

Респонденти, які мають завершену аспірантуру, значуще більше переживають за подальше навчання дитини у коледжі чи університеті, ніж респонденти з професійною освітою (Фемп. = 2, 407, $p < .01$). На рівні тенденції вони більше, ніж респонденти з повною середньою освітою, переживають за те, що дитина розлучена з близькими (44 %).

Результати попереднього контент-аналізу відповідей «Інше» означених питань показують, що проблеми, з якими стикаються українські біженці протягом перших місяців війни, мають багато індивідуальних варіацій і суттєво залежать від сімейних обставин та обставин міграції. Для багатьох українців «Інше» була можливістю описати саме психологічні проблеми: культурний шок, відчуття втрати і неповноцінності, страх за майбутнє дітей, сумніви, ностальгію і часто депресію. Багато з них писали про відчуття втрати «коріння», враження «життя на вокзалі», втрату чітких життєвих орієнтирів, відчуття непотрібності, труднощі адаптації на новому місці тощо.

Стратегія дослідження була зосереджена на отриманні попередньої інформації про міграційний досвід українців за допомогою онлайн-опитування через соціальні мережі.

Важливо відзначити дві загальні тенденції. По-перше, згідно з отриманими даними, перша хвиля української міграції до Швейцарії (квітень – вересень 2022 р.) була переважно жіночою, що підтверджує тенденцію до фемінізації сучасних міграційних потоків (Andrews, 2023; Freedman, 2017; Herasymenko & Pozniak, 2006; Kolly-Shamne, 2022). Вона відрізняється від міграційних рухів, спричинених

Таблиця 8

Відповідь на питання «Якщо ви приїхали до Швейцарії з дітьми, то які проблеми, пов'язані з ними, вас найбільше турбують?» (фактор «освіта»)

	Середня освіта		Професійна Освіта		Університет		Аспірантура	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Шкільне навчання	13	28,9	29	28,2	135	26,1	7	28
Стосунки дитини з однолітками	6	13,3	17	16,5	87	16,8	6	24
Самотність дитини	19	42,2	36	35	150	29	10	40
Незнання іноземної мови	21	46,7	54	52,4	215	41,6	13	52
Психічні страждання дитини	9	20	27	26,2	158	30,6	7	28
Дитячо-батьківські відносини	4	8,9	9	8,7	57	11	4	16
Нема з ким залишити дитину	2	4,4	16	15,5	100	19,3	4	16
Здоров'я дитини	8	17,8	13	12,6	51	9,9	3	12
Подальше навчання дитини	9	20	11	10,7	82	15,9	8	32
«Сидіння» перед екранами	11	24,4	26	25,2	133	25,7	5	20
Переживання розлуки	11	24,4	39	37,9	155	30	11	44
Я приїхав (ла) без дітей	11	24,4	27	26,2	168	32,5	6	24
Інше	2	4,4	3	2,9	24	4,6	3	12

іншими війнами, основним складом яких були чоловіки – мігранти з Близького Сходу, Північної Африки тощо (Hou et al., 2020; Schiess-Jokanovic et al., 2022; Acarturk et al., 2022; Mak et al., 2021; Hudson, 2016). Наслідками фемінізації української міграції є поява специфічно «жіночих» проблем біженців: проблем із доглядом за дітьми, які обмежують можливості працевлаштування, перешкоди для розвитку кар'єри, які є особливо значимими саме для жінок (Nyabvudzi & Chinyamurindi, 2020), симптоми батьківського вигорання, втома, комплекс негативних емоційних станів, пов'язаних із відсутністю чоловіка та інших членів сім'ї та необхідністю самотійно вирішувати всі побутові, адміністративні та медичні проблеми, сімейні конфлікти, страх і переживання за майбутнє дітей тощо.

По-друге, більшість (91 %) українських біженців у Швейцарії – це люди працездатного віку (26–55 років) із високим кар'єрним потенціалом. Більшість із них має вищу освіту та значний професійний досвід у сферах економіки, медицини, фінансів, освіти, права та менеджменту. За кордоном вони опинилися відірваними не лише від звичного культурного, етнічного та соціального середовища, а й від професійного контексту. Великий відсоток українців «зменшив» свої кар'єрні амбіції через численні бар'єри на шляху до працевлаштування, наприклад незнання офіційних мов Швейцарії, труднощі з визнанням українських кваліфікацій у Швейцарії (Mackenzie Davey & Jones, 2020) тощо.

Тому для дорослих українських біженців надзвичайно важливим є відновлення їхньої колишньої трудової ідентичності або розвиток альтернативної ідентичності (Nyabvudzi & Chinyamurindi, 2020). Відповідно, психологічна підтримка мігрантів має включати реалізацію спеціальних стратегій підтримки, спрямованих на збереження та відновлення трудового потенціалу мігрантів, розвиток їхнього культурного інтелекту, міжособистісних і професійних навичок тощо (Briskman & Semlin 2005; Hollows A., 2021).

Висновки

Отримані статистичні дані дають змогу стверджувально відповісти на дослідницьке питання про зв'язок соціально-демографічних чинників, зокрема віку, статі та рівня освіти, з переживанням проблем міграційної адаптації дорослими біженцями у Швейцарії. Однак важливість та значущість цих факторів різна для кожного типу проблем – як проблем самих дорослих мігрантів, так і проблем, пов'язаних з їхніми неповнолітніми дітьми. За сукупністю отриманих статистично значущих відмінностей найбільш тісно з проблемами адаптації дорослих пов'язаний фактор статі, найменше – фактор віку, найбільш тісно

пов'язаним із проблемами батьків є фактор віку, найменш впливовим – фактор освіти.

Щодо *проблем дорослих біженців* (переважно жінок), то можна зазначити дві групи проблем адаптації. Перша група пов'язана із соціально-економічною та соціокультурною адаптацією (житло, робота, фінанси, мова, культура). Отже, у перший рік війни українці стурбовані переважно пристосуванням до нового професійного та мовного середовища. Друга група – це соціально-психологічні проблеми українців (негативні переживання, психічні страждання, сімейні конфлікти, переживання розлуки з близькими), які частіше переживають жінки та респонденти з університетською освітою. Є підстави вважати, що біженці з високим рівнем освіти легше адаптуються до нової країни та культури, але частіше зазнають психічних страждань, пов'язаних із вимушеною міграцією. Значна частина психологічних проблем українських біженців сигналізує про те, що, як і інші біженці від війни (див., наприклад, Lenferink et al., 2022; Hou et al., 2020), вони мають високий ризик розвитку психічних розладів після травматичних епізодів війни.

Щодо *проблем дітей*, які переживають їхні батьки, то можна визначити три групи проблем: 1) соціалізація дитини, її адаптація до системи навчання Швейцарії, у тому числі володіння державними мовами; 2) психічне здоров'я дітей (душевні страждання внаслідок вимушеної міграції, ознаки емоційного дистресу); 3) стосунки дитини з однолітками та дорослими (проблеми комунікації, втрата спілкування з друзями та близькими, які залишилися в Україні, самотність дитини, відсутність спілкування з друзями, конфлікти, постійне використання гаджетів). Відповіді батьків (переважно жінок) підтверджують, що українські діти та підлітки, як і діти інших мігрантів (див., наприклад, Spaas et al., 2022; Verelst et al., 2022), є найбільш уразливою категорією біженців (Ghumman, 2016; Goncalves et al., 2022). Отримані результати потребують уваги, ураховуючи, що у 23,7 % дітей та підлітків із сімей сирійських біженців (Scherer et al., 2020) було діагностовано симптоматичну депресію, посттравматичний стрес та тривожність. Тому створення спеціалізованих програм соціально-психологічної допомоги різним віковим групам дітей-біженців є нагальним завданням приймаючої спільноти.

Згідно з результатами опитування, найбільш уразливою групою є батьки-українці віком 35–45 років, які порівняно з батьками інших вікових груп мають найбільшу кількість проблем та стресових ситуацій, пов'язаних з адаптацією дітей до життя та навчання у Швейцарії. Є підстави припускати, що значна частина їхніх проблем пов'язана з тим, що

вони є батьками підлітків. Для останніх проблеми адаптації «накладаються» на кризу підліткового віку та пов'язану з нею емоціональну нестабільність підлітків, протестну поведінку, специфічні фрустраційні реакції тощо. До цього додаються необхідність установлювати нові міжособистісні контакти в іншомовному середовищі, ризики соціальної ізоляції через труднощі у спілкуванні, підвищена залежність від соціальних мереж, відеоігор тощо. Підлітки переживають більше проблем інтеграції в нову іншомовну спільноту однолітків і більше часу залишаються в україномовних соціальних мережах.

Сімейне оточення відіграє ключову роль у реакції дітей на війну та переміщення. На думку фахівців, інтервенції, спрямовані на підвищення стійкості дітей-біженців до стресу, повинні включати механізми підтримки на рівні сім'ї (Porham et al., 2022). Однак в українських сім'ях ці механізми впливу часто зводяться до материнського впливу. Ураховуючи, що жінки та діти найбільш схильні до посттравматичних стресових симптомів (Ghumman et al., 2016), можна говорити про проблему української жінки як матері. Вона має бути основним джерелом життєстійкості дитини, але часто залишається наодинці з надмірним стресом.

Отримані відповіді дали змогу скласти типовий соціально-демографічний портрет українського біженця у Швейцарії в перші місяці війни. Це жінки працездатного віку, які мають вищу освіту і виїхали за кордон із неповнолітніми дітьми. Цільовою групою програм підтримки мають стати передусім жінки з вищою освітою 36–45 років, які приїхали з дітьми, не знають іноземні мови Швейцарії,

мають значні проблеми з працевлаштуванням та переживають значні психічні страждання, пов'язані з міграцією. Саме вони найбільше потребують соціальної та психологічної допомоги, спрямованої на попередження батьківського вигорання.

Розуміння означеної специфіки української вимушеної міграції може допомогти у створенні ефективних та дієвих онлайн-та офлайн-програм соціально-психологічної підтримки, допомоги та самопомоги для українських біженців, а також передбачити можливі наслідки цієї міграції для економічних, соціальних, політичних та культурних інституцій. Висновки дослідження можуть слугувати основою для створення програм соціально-психологічної допомоги, орієнтованих на відповідні групи населення.

Обмеження дослідження пов'язані з недостатньою репрезентативністю вибірки, хоча її звууження до частини аудиторії спеціалізованих груп у кінцевому підсумку покращувало репрезентативність. Окрім того, отримана методом онлайн-опитування інформація є такою, що демонструє думки, передусім, активних Інтернет-користувачів, які зареєстровані в мережі TELEGRAM і які самі вирішили пройти це опитування (так званий самовідбір). В онлайн-опитування було складно залучити представників старшого покоління, які порівняно з іншими віковими групами менше користуються соціальними мережами.

Перспективи дослідження пов'язані з узагальненням результатів контент-аналізу, який дасть змогу надати більш детальні дані щодо нарративів українських біженців, пов'язаних із проблемами адаптації у новій країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Acarturk C., Uygun E., Ilkkursun Z., Carswell K., Tedeschi F., Batu M., Eskici S., Kurt G., Anttila M., Au T., Baumgartner J., Churchill R., Cuijpers P., Becker T., Koesters M., Lantta T., Nosè M., Ostuzzi G., Popa M., Purgato M., Sijbrandij M., Turrini G., Välimäki M., Walker L., Wancata J., Zanini E., White R.G., van Ommeren M., Barbui C. Effectiveness of a WHO self-help psychological intervention for preventing mental disorders among Syrian refugees in Turkey: A randomized controlled trial. *World Psychiatry*, 2022. Vol. 21 (1). P. 88–95. DOI: 10.1002/wps.20939.
2. Andrews J., Isański J., Nowak M., Sereda V., Vacroux A., Vakhitova H. Feminized forced migration: Ukrainian war refugees. *Women's Studies International Forum*, 2023. Vol. 99. DOI: 10.1016/j.wsif.2023.102756.
3. Bouchard J.-P., Stiegler N., Padmanabhanunni A., Pretorius T.B. Psychotraumatology of the war in Ukraine: The question of the psychological care of victims who are refugees or who remain in Ukraine. *Annales Médico Psychologiques*, 2023. Vol. 181 (1). P. 8–11. DOI: 10.1016/j.amp.2022.04.005.
4. Bello B.G. A look at the “refugee crisis” across Europe: challenges, debates and projects. Partnership between the European Commission and the Council of Europe in the field of youth. 2016. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262325/Analytical+paper_Refugees_7sept.pdf/29daca6f-9d5a-4836-a259-7f2629289f1f (дата звернення: 01.08.2023).
5. Briskman L., Cemlyn S. Reclaiming humanity for asylum-seekers: A social work response. *International Social Work*, 2005. Vol. 48 (6). P. 714–724. DOI: 10.1177/0020872805056989.
6. Daure I. Psychologie et migration: Quel accompagnement pour les migrants et leur famille? *Le Journal des Psychologues*, 2020. Vol. 3 (375). P. 14. DOI: 10.3917/jdp.375.0014.
7. Cohen S., Kessler R.C., Gordon L.U. Strategies for measuring stress in studies of psychiatric and physical disorders. *Measuring stress: A guide for health and social scientists* / ed. by S. Cohen, R.C. Kessler, L.U. Gordon. New York. NY : Oxford University Press, 1995. P. 3–26. URL: <https://www.cmu.edu/dietrich/psychology/stress-immunity-disease-lab/publications/scalesmeasurements/pdfs/cohen,-s-et-al-1995.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).

8. Esses V.M., Hamilton L.K., Gaucher D. The global refugee crisis: Empirical evidence and policy implications for improving public attitudes and facilitating refugee resettlement. *Social Issues and Policy Review*, 2017. Vol. 11 (1). P. 78–123. DOI: 10.1111/sipr.12028.
9. Fanfan D., Stacciarini J.-M.R. Social-ecological correlates of acculturative stress among Latina/o and Black Caribbean immigrants in the United States: A scoping review. *International Journal of Intercultural Relations*, 2020. Vol. 79. P. 211–226. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2020.09.004.
10. Freedman J. Conflicts, “crisis,” and female refugees in Europe. *Confluences Méditerranée*, 2017. Vol. 103 (4). P. 31–39. DOI: 10.3917/come.103.0031.
11. Guichard L., Machado J., Maystadt J.F. The location of asylum seekers in Europe before and after Russia’s invasion of Ukraine. *CESifo Forum*. 2022. Vol. 23 (4). P. 21–27. URL: <https://www.cesifo.org/DocDL/CESifo-Forum-2022-4-guichard-machado-maystadt-ukrainian-refugee-crisis-july.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).
12. Ghumman U., McCord C E., Chang J.E. Posttraumatic stress disorder in Syrian refugees: A review. *Canadian Psychology*, 2016. Vol. 57 (4). P. 246–253. DOI: 10.1037/cap0000069.
13. Gonçalves J., de Amorim L.M., Neto M.L.R., Uchida R.R., de Moura A.T.M.S., Lima N.N.R. The impact of “the war that drags on” in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? *Child Abuse & Neglect*, 2022. Vol. 128. DOI: 10.1016/j.chiabu.2022.105602.
14. Fang Y., Raat H., Windhorst D.A., Fierloos I.N., Jonkman H., Hosman C.M.H., Crone M.R., Jansen W., van Grieken A. The Association between Stressful Life Events and Emotional and Behavioral Problems in Children 0–7 Years Old: The CIKEO Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022. Vol. 19 (3). DOI: 10.3390/ijerph19031650.
15. Henkelmann J.R., de Best S., Deckers C., Jensen K., Shahab M., Elzinga B., Molendijk M. Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in refugees resettling in high-income countries: Systematic review and meta-analysis. *BJPsych Open*, 2020. Vol. 6 (4). DOI: 10.1192/bjo.2020.54.
16. Herasymenko H.V., Pozniak O.V. Gender aspects of labor migration of the population of Ukraine. *Demography and Social Economy*, 2006. № 1. P. 46–54. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11655> (дата звернення: 01.08.2023).
17. Hollows A. Working with Asylum Seekers and Refugees: What to Do, What Not to Do and How to Help Sarah Crowther. *The British Journal of Social Work*, 2021. Vol. 51 (7). P. 2861–2862. DOI: 10.1093/bjsw/bcaa048.
18. Hou W.K., Liu H., Liang L., Ho J., Kim H., Seong E., Bonanno G.A., Hobfoll S.E., Hall B.J. Everyday life experiences and mental health among conflict-affected forced migrants: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 2020. Vol. 264. P. 50–68. DOI: 10.1016/j.jad.2019.11.165.
19. Hudson V. Europe’s man problems: Migrants skew heavily male – and that’s dangerous. *Politico Magazine*, 2016, January 05. URL: <http://www.politico.com/magazine/story/2016/01/europe-refugees-migrant-crisis-men-213500> (дата звернення: 01.08.2023).
20. Kolly-Shamne A.V. Socio-psychological online survey of Ukrainian forced migrants in the first months of the war in 2022: General characteristics of the study and methodological aspects of data collection on Facebook. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*. 2022. Vol. 8 (3). P. 53–66. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7e2e/65a346ae59322ada9e3416074f8c3f19a4d4.pdf>. DOI: 10.52534/msu-pp.8(3).2022.53-66 (дата звернення: 01.08.2023).
21. Lenferink L.I.M., Liddell B.J., Byrow Yu., O’Donnell M., Bryant R.A., Mau V., McMahon T., Benson G., Nickerson A. Course and predictors of posttraumatic stress and depression longitudinal symptom profiles in refugees: A latent transition model. *Journal of Psychiatric Research*, 2022. Vol. 146. P. 1–10. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2021.12.009.
22. Mak J., Zimmerman C., Roberts B. Coping with migration-related stressors – a qualitative study of Nepali male labour migrants. *BMC Public Health*, 2021. Vol. 21 (1). DOI: 10.1186/s12889-021-11192-y.
23. Mackenzie Davey K., Jones C. Refugees’ narratives of career barriers and professional identity. *Career Development International*, 2020. Vol. 25 (1). P. 49–66. DOI: 10.1108/CDI-12-2018-0315.
24. Nyabvudzi T.G., Chinyamurindi W.T. Career development barriers in the post-settlement phase amongst women refugees: Implications for human capital development. *Gender Questions*, 2020. Vol. 8 (1). DOI: 10.25159/2412-8457/6413.
25. Popham C.M., McEwen F.S., Karam E., Fayyad J., Karam G., Saab D., Moghames P., Pluess M. The dynamic nature of refugee children’s resilience: a cohort study of Syrian refugees in Lebanon. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2022. Vol. 31, June 15. DOI: 10.1017/S2045796022000191.
26. Safak-Ayvazoglu A., Kunuroglu F., Yagmur K. Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*. 2021. Vol. 80. P. 99–111. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2020.11.003.
27. Scherer N., Hameed S., Acarturk C., Deniz G., Sheikhan A., Volkan S., Örüçü A., Pivato I., Akıncı İ., Patterson A., Polack S. Prevalence of common mental disorders among Syrian refugee children and adolescents in Sultanbeyli district, Istanbul: Results of a population-based survey. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2020. Vol. 29, December 10. DOI: 10.1017/S2045796020001079.
28. Schiess-Jokanovic J., Knefel M., Kantor V., Weindl D., Schäfer I., Lueger-Schuster B. The boundaries between complex posttraumatic stress disorder symptom clusters and post-migration living difficulties in traumatised Afghan refugees: A network analysis. *Conflict and Health*. 2022. Vol. 16 (1). DOI: 10.1186/s13031-022-00455-z.
29. Spaas C., Verelst A., Devlieger I., Aalto S., Andersen A.J., Durbeek N., Hilden P.K., Kankaanpää R., Primdahl N.L., Opaas M., Osman F., Peltonen K., Sarkadi A., Skovdal M., Jervelund S.S., Soye E., Watters C., Derluyn I., Colpin H., De Haene, L. Mental health of refugee and non-refugee migrant young people in European secondary education: The role of family separation, daily material stress and perceived discrimination in resettlement. *Journal of Youth and Adolescence*. 2022. Vol. 51. P. 848–870. DOI: 10.1007/s10964-021-01515-y.

30. Verelst A., Spaas C., Pfeiffer E., Devlieger I., Kankaapää R., Peltonen K., Vänskä M., Soye E., Watters C., Osman F., Durbeek N., Sarkadi A., Andersen A., Primdahl N.L., Derluyn I. Social determinants of the mental health of young migrants. *European Journal of Health Psychology*. 2022. Vol. 29 (1). P. 61–73. DOI: 10.1027/2512-8442/a000097.
31. Wypych M., Bilewicz M. Psychological toll of hate speech: The role of acculturation stress in the effects of exposure to ethnic slurs on mental health among Ukrainian immigrants in Poland. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 2022. January 31. DOI: 10.1037/cdp0000522.

REFERENCES:

1. Acarturk C., Uygun E., Ilkkursun Z., Carswell K., Tedeschi F., Batu M., Eskici S., Kurt G., Anttila M., Au T., Baumgartner J., Churchill R., Cuijpers P., Becker T., Koesters M., Lantta T., Nosè M., Ostuzzi G., Popa M., Purgato M., Sijbrandij M., Turrini G., Välimäki M., Walker L., Wancata J., Zanini E., White R.G., van Ommeren M., Barbui C. Effectiveness of a WHO self-help psychological intervention for preventing mental disorders among Syrian refugees in Turkey: A randomized controlled trial. *World Psychiatry*, 2022. Vol. 21 (1). P. 88–95. DOI: 10.1002/wps.20939.
2. Andrews J., Isański J., Nowak M., Sereda V., Vacroux A., Vakhitova H. Feminized forced migration: Ukrainian war refugees. *Women's Studies International Forum*, 2023. Vol. 99. DOI: 10.1016/j.wsif.2023.102756.
3. Bouchard J.-P., Stiegler N., Padmanabhanunni A., Pretorius T.B. Psychotraumatology of the war in Ukraine: The question of the psychological care of victims who are refugees or who remain in Ukraine. *Annales Médico Psychologiques*, 2023. Vol. 181 (1). P. 8–11. DOI: 10.1016/j.amp.2022.04.005.
4. Bello B.G. A look at the “refugee crisis” across Europe: challenges, debates and projects. Partnership between the European Commission and the Council of Europe in the field of youth. 2016. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262325/Analytical+paper_Refugees_7sept.pdf/29daca6f-9d5a-4836-a259-7f2629289f1f.
5. Briskman L., Cemlyn S. Reclaiming humanity for asylum-seekers: A social work response. *International Social Work*, 2005. Vol. 48 (6). P. 714–724. DOI: 10.1177/0020872805056989.
6. Daure I. Psychologie et migration: Quel accompagnement pour les migrants et leur famille? *Le Journal des Psychologues*, 2020. Vol. 3 (375). P. 14. DOI: 10.3917/jdp.375.0014.
7. Cohen S., Kessler R.C., Gordon L.U. Strategies for measuring stress in studies of psychiatric and physical disorders. *Measuring stress: A guide for health and social scientists* / ed. by S. Cohen, R.C. Kessler, L.U. Gordon. New York. NY : Oxford University Press, 1995. P. 3–26. URL: <https://www.cmu.edu/dietrich/psychology/stress-immunity-disease-lab/publications/scalesmeasurements/pdfs/cohen,-s-et-al-1995.pdf>.
8. Esses V.M., Hamilton L.K., Gaucher D. The global refugee crisis: Empirical evidence and policy implications for improving public attitudes and facilitating refugee resettlement. *Social Issues and Policy Review*, 2017. Vol. 11 (1). P. 78–123. DOI: 10.1111/sipr.12028.
9. Fanfan D., Stacciarini J.-M.R. Social-ecological correlates of acculturative stress among Latina/o and Black Caribbean immigrants in the United States: A scoping review. *International Journal of Intercultural Relations*, 2020. Vol. 79. P. 211–226. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2020.09.004.
10. Freedman J. Conflicts, “crisis,” and female refugees in Europe. *Confluences Méditerranée*, 2017. Vol. 103 (4). P. 31–39. DOI: 10.3917/come.103.0031.
11. Guichard L., Machado J., Maystadt J.F. The location of asylum seekers in Europe before and after Russia’s invasion of Ukraine. *CESifo Forum*. 2022. Vol. 23 (4). P. 21–27. URL: <https://www.cesifo.org/DocDL/CESifo-Forum-2022-4-guichard-machado-maystadt-ukrainian-refugee-crisis-july.pdf>.
12. Ghumman U., McCord C E., Chang J.E. Posttraumatic stress disorder in Syrian refugees: A review. *Canadian Psychology*, 2016. Vol. 57 (4). P. 246–253. DOI: 10.1037/cap0000069.
13. Gonçalves J., de Amorim L.M., Neto M.L.R., Uchida R.R., de Moura A.T.M.S., Lima N.N.R. The impact of “the war that drags on” in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? *Child Abuse & Neglect*, 2022. Vol. 128. DOI: 10.1016/j.chiabu.2022.105602.
14. Fang Y., Raat H., Windhorst D.A., Fierloos I.N., Jonkman H., Hosman C.M.H., Crone M.R., Jansen W., van Grieken A. The Association between Stressful Life Events and Emotional and Behavioral Problems in Children 0–7 Years Old: The CIKEO Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022. Vol. 19 (3). DOI: 10.3390/ijerph19031650.
15. Henkelmann J.R., de Best S., Deckers C., Jensen K., Shahab M., Elzinga B., Molendijk M. Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in refugees resettling in high-income countries: Systematic review and meta-analysis. *BJPsych Open*, 2020. Vol. 6 (4). DOI: 10.1192/bjo.2020.54.
16. Herasymenko H.V., Pozniak O.V. Gender aspects of labor migration of the population of Ukraine. *Demography and Social Economy*, 2006. № 1. P. 46–54. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11655>
17. Hollows A. Working with Asylum Seekers and Refugees: What to Do, What Not to Do and How to Help Sarah Crowther. *The British Journal of Social Work*, 2021. Vol. 51 (7). P. 2861–2862. DOI: 10.1093/bjsw/bcaa048.
18. Hou W.K., Liu H., Liang L., Ho J., Kim H., Seong E., Bonanno G.A., Hobfoll S.E., Hall B.J. Everyday life experiences and mental health among conflict-affected forced migrants: A meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 2020. Vol. 264. P. 50–68. DOI: 10.1016/j.jad.2019.11.165.
19. Hudson V. Europe’s man problems: Migrants skew heavily male – and that’s dangerous. *Politico Magazine*, 2016, January 05. URL: <http://www.politico.com/magazine/story/2016/01/europe-refugees-migrant-crisis-men-213500>.
20. Kolly-Shamne A.V. Socio-psychological online survey of Ukrainian forced migrants in the first months of the war in 2022: General characteristics of the study and methodological aspects of data collection on Facebook.

Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology". 2022. Vol. 8 (3). P. 53–66. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7e2e/65a346ae59322ada9e3416074f8c3f19a4d4.pdf>. DOI: 10.52534/msu-pp.8(3).2022.53-66.21.

21. Lenferink L.I.M., Liddell B.J., Byrow Yu., O'Donnell M., Bryant R.A., Mau V., McMahon T., Benson G., Nickerson A. Course and predictors of posttraumatic stress and depression longitudinal symptom profiles in refugees: A latent transition model. *Journal of Psychiatric Research*, 2022. Vol. 146. P. 1–10. DOI: 10.1016/j.jpsychires.2021.12.009.

22. Mak J., Zimmerman C., Roberts B. Coping with migration-related stressors – a qualitative study of Nepali male labour migrants. *BMC Public Health*, 2021. Vol. 21 (1). DOI: 10.1186/s12889-021-11192-y.

23. Mackenzie Davey K., Jones C. Refugees' narratives of career barriers and professional identity. *Career Development International*, 2020. Vol. 25 (1). P. 49–66. DOI: 10.1108/CDI-12-2018-0315.

24. Nyabvudzi T.G., Chinyamurindi W.T. Career development barriers in the post-settlement phase amongst women refugees: Implications for human capital development. *Gender Questions*, 2020. Vol. 8 (1). DOI: 10.25159/2412-8457/6413.

25. Popham C.M., McEwen F.S., Karam E., Fayyad J., Karam G., Saab D., Moghames P., Pluess M. The dynamic nature of refugee children's resilience: a cohort study of Syrian refugees in Lebanon. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2022. Vol. 31, June 15. DOI: 10.1017/S2045796022000191.

26. Safak-Ayvazoglu A., Kunuroglu F., Yagmur K. Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*. 2021. Vol. 80. P. 99–111. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2020.11.003.

27. Scherer N., Hameed S., Acarturk C., Deniz G., Sheikhani A., Volkan S., Örucü A., Pivato I., Akıncı İ., Patterson A., Polack S. Prevalence of common mental disorders among Syrian refugee children and adolescents in Sultanbeyli district, Istanbul: Results of a population-based survey. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2020. Vol. 29, December 10. DOI: 10.1017/S2045796020001079.

28. Schiess-Jokanovic J., Knefel M., Kantor V., Weindl D., Schäfer I., Lueger-Schuster B. The boundaries between complex posttraumatic stress disorder symptom clusters and post-migration living difficulties in traumatised Afghan refugees: A network analysis. *Conflict and Health*. 2022. Vol. 16 (1). DOI: 10.1186/s13031-022-00455-z

29. Spaas C., Verelst A., Devlieger I., Aalto S., Andersen A.J., Durbeej N., Hilden P.K., Kankaapää R., Primdahl N.L., Opaas M., Osman F., Peltonen K., Sarkadi A., Skovdal M., Jervelund S.S., Soye E., Watters C., Derluyn I., Colpin H., De Haene, L. Mental health of refugee and non-refugee migrant young people in European secondary education: The role of family separation, daily material stress and perceived discrimination in resettlement. *Journal of Youth and Adolescence*. 2022. Vol. 51. P. 848–870. DOI: 10.1007/s10964-021-01515-y.

30. Verelst A., Spaas C., Pfeiffer E., Devlieger I., Kankaapää R., Peltonen K., Vänskä M., Soye E., Watters C., Osman F., Durbeej N., Sarkadi A., Andersen A., Primdahl N.L., Derluyn I. Social determinants of the mental health of young migrants. *European Journal of Health Psychology*. 2022. Vol. 29 (1). P. 61–73. DOI: 10.1027/2512-8442/a000097.

31. Wypych M., Bilewicz M. Psychological toll of hate speech: The role of acculturation stress in the effects of exposure to ethnic slurs on mental health among Ukrainian immigrants in Poland. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 2022. January 31. DOI: 10.1037/cdp0000522.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2023.

The article was received 30 August 2023.